

WSOY KLASSIKOT

MIHAIL BULGAKOV

Saatana saapuu Moskovaan

SAATANA SAAPUU MOSKOVAAN

MIHAIL
BULGAKOV

SAATANA SAAPUU MOSKOVAAN

Suomentanut ULLA-LIISA HEINO

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ | HELSINKI

VENÄJÄNKIELINEN ALKUTEOS *МАСТЕР И МАСТРАПИТА* (1928–1940) JULKAISTIIN

1966–67 KIRJALLISUUSLEHDESSÄ SENSUROIDUNA VERSIONA.

ENSIMMÄINEN SUOMENKIELINEN PAINOS ILMESTYI 1969.

ENSIMMÄINEN TARKISTETUN LAITOKSEN PAINOS ILMESTYI 2005.

SUOMENNOKSEN ON TARKISTANUT VAPPU ORLOV.

© WSOY 1969, 2005

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

ISBN 978-951-0-51633-1

PAINETTU EU:ssa

Kas niin, ken olet?

Osa voimaa syvää,

mi tahtoo pahaa vain ja aikaan saa vain hyvää.

GOETHE: FAUST

ENSIMMÄINEN OSA

1

ÄLKÄÄ KOSKAAN KESKUSTELKO TUNTEMATTOMIEN KANSSA

Keväisen hellepäivän kallistuessa iltaan ilmestyi Moskovassa Patriarkan lampien luokse kaksi kansalaista. Toinen heistä oli neljissäkymmenissä, lyhyt, tummatukkainen, hyvinvoipa ja kaljupäinen. Hänellä oli harmaa kesäpuku, ja hyvälaatuista hattuaan hän kannatteli varovasti kädessään. Hänen huolellisesti ajeltuja kasvojaan koristivat mustat sarvisankaiset ylikuonnollisen kokoiset silmälasit. Toinen oli harteikas nuorukainen, jolla oli punertavat pörröiset hiukset ja joka oli työntänyt ruudullisen lippalakkinsa takaraivolleen. Hänellä oli yllään cowboypaita sekä jalassa nuhraantuneet valkoiset housut ja mustat kumitossut.

Ensiksi mainittu oli, kukapa muukaan kuin Mihail Aleksandrovitš Berlioz, paksun kirjallisuuslehden toimittaja ja suuren moskovalaisen kirjailijaliiton – lyhennettynä Massolit – hallituksen puheenjohtaja. Hänen nuori seuralaisensa oli runoilija Ivan Nikolajevitš Ponyrjov, joka kirjoitti salanimellä Bezdomnyi.

Päästyään hiirenkorvalle puhjenneiden lehmusten varjoon kirjailijat kiiruhtivat kirjavaksi maalatulle kojulle, jonka katolla oli mainoskilpi »Olutta ja Virvoitusjuomia».

Niin, todettakoon tämän kammottavan toukokuun illan ensimmäisenä.

mäinen outo piirre. Ei kojun luona eikä koko Malaja Bronnaja -kadun suuntaisella puistokäytävällä näkynyt ristinsielua. Hetkenä, jona jo tuntui, ettei voimia riittäisi edes hengittämiseen ja jona Moskovaa kärkeäntänyt aurinko oli kuivassa auteressa painunut jonnekin Sado-vajan kehäkadun taakse, ketään ei tullut lehmusten alle, kukaan ei is-tahtanut penkille. Puistokäytävä oli autio.

- Saanko narzania¹, Berlioz pyysi.
- Ei ole narzania, myyjätär vastasi ties mistä syystä pahastuneena.
- Onko olutta? tiedusteli Bezdomnyi käheällä äänellä.
- Olutta tulee vasta illalla, nainen vastasi.
- No mitä teillä sitten on? Bezdomnyi kysyi.
- Aprikoosimehua, mutta sekin on lämmintä, nainen sanoi.
- Antakaa sitten vaikka sitä!

Aprikoosimehu kuohahti runsaana keltaisena vaahtona, ja ilmaan levisi parturin lemu. Sammutettuaan janonsa kirjailijat alkoivat ni-kotella, maksoivat laskunsa ja istuutuivat penkille kasvot lammelle päin, selin Bronnajaan.

Silloin tapahtui toinen outo seikka, ja se koski yksinomaan Ber-liozia. Hän lakkasi äkkiä nikottelemasta, hänen sydämensä jysähti ja putosi silmänräpäykseksi jonnekin. Sitten se tuntui jälleen, mutta nyt siinä pisteli ikään kuin tylsäkärkinen neula. Sitä paitsi Berliozin val-tasi perusteeton mutta niin voimakas kauhu, että häntä halutti heti juosta pois Patriarkan lammilta taakseen katsomatta.

Berlioz vilkaisi tuskaisasti ympärilleen voimatta käsittää, mikä hä-net oli säikäyttänyt. Hän kalpeni, kuivasi nenäliinalla otsaansa ja ajat-teli: »Mikä minua oikein vaivaa? Tämmöistä minulle ei ole koskaan sattunut. Taitaa olla sydän... Olen kai liikarasittunut... jos heittäisikin kaiken jo hiiteen ja matkustaisi Kislovodskiin...»

Ja silloin helteinen ilma hänen edessään tihentyi ja siitä putkahti esiin sängen oudonnäköinen, läpikuultava kansalainen. Hänen pie-

¹ mineraalivettä.

nessä päässään oli jockey-lakki ja hänen yllään ruudullinen, tiukka, niin ikään läpikuultava pikkutakki. Hän oli pitkä mutta kapeaharainen ja uskomattoman laiha, ja huomatkkaa: hänen kasvonsa olivat pilkallisessa virneessä.

Berliozin elämä oli ollut senlaatuista, ettei hän ollut tottunut epätavallisiin ilmiöihin. Hän kalpeni entisestäänkin, tuijotti silmät selällään ja ajatteli hämmennyksissään: »Mutta eihän tällaista voi tapahtua!»

Valitettavasti sellaista kumminkin tapahtui, ja läpinäkyvä kansalainen huojui hänen edessään oikealle ja vasemmalle maata koskettamatta ja pitkänä kuin mikäkin.

Silloin Berlioz joutui siinä määrin kauhun valtaan että sulki silmänsä. Ja avatessaan ne taas hän näki kaiken menneen ohitse, painajaisen liunneen ja ruudullisen olennon hävinneen. Samalla luiskahti tylsä neulakin pois sydäimestä.

– Hyi perhana! toimittaja huudahti. – Tiedätkö Ivan, minä olin äsken saada lämpöhalvauksen! Näin jonkinlaisen hallusinaationkin. Hän yritti hymyillä, mutta hänen katseestaan pilkisti vielä levottomuus ja hänen kätensä vapisivat. Vähitellen hän kuitenkin rauhoittui, huiskutti nenäliinaa kasvojensa edessä ja sanoi melko reippaasti: – No niin, siis..., ja jatkoi mehunjuonnin katkaisemaa keskustelua.

Tämä keskustelu koski, kuten myöhemmin selvisi, Jeesusta Kristusta. Asianlaita oli niin, että toimittaja oli tilannut runoilijalta kirjallisuuslehtensä seuraavaan numeroon suuren uskonnonvastaisen runoelman. Tämän runoelman Ivan Nikolajevitš olikin sepittänyt, vieläpä hyvin lyhyessä ajassa, mutta valitettavasti se ei lainkaan tyydyttänyt toimittajaa. Bezdomnyi oli piirtänyt runoelmansa päähenkilön, toisin sanoen Jeesuksen, hyvin synkin värein, ja kuitenkin koko runoelma olisi toimittajan mielestä pitänyt kirjoittaa uudelleen. Ja nyt toimittaja piti runoilijalle luentoa Jeesuksesta tähdentääkseen Bezdomnyille tämän tekemää perusvirhettä.

Vaikea sanoa, mikä Ivan Nikolajevitšia oli hänen työssään ohjannut, hänen lahjakkuutensa kuvaileva voimako vai täydellinen tietämättömyys siitä kysymyksestä, josta hän oli kirjoittanut, mutta hä-

nen runoelmansa Jeesus oli onnistunut, aivan kuin elävä vaikkakaan ei kovin puoleensavetävä henkilöhahmo. Berlioz taas halusi osoittaa runoilijalle, ettei tärkeintä ollut se, millainen Jeesus oli ollut, paha vai hyvä, vaan se, ettei Jeesusta henkilönä ollut maailmassa edes ollut ja että kaikki kertomukset hänestä olivat pelkkää sepittelyä, aivan tavallisia myyttejä.

Huomattakoon, että toimittaja oli lukenut mies ja viittasi puheesaan hyvin taitavasti antiikin historioitsijoihin, esimerkiksi kuuluisaan Filon Aleksandrialaiseen ja loistavan sivistyneeseen Josephus Flaviukseen, joka ei koskaan sanallakaan maininnut Jeesuksen olemassaolosta. Vakaata tietämystään osoittaen Mihail Aleksandrovitš ilmoitti runoilijalle muun muassa, että se kohta Tacituksen kuuluisien annaalien 15. kirjan 44. luvussa, jossa kerrotaan Jeesuksen teloitamisesta, ei ollut muuta kuin myöhemmin lisätty väärennys.

Runoilija, jolle kaikki toimittajan kertoma oli uutta, kuunteli Mihail Aleksandrovitšia tarkkaavaisesti vilkkaat vihreät silmät häneen naulittuna ja vain silloin tällöin nikotteli ja manasi hiljaisella äänellä aprikoosimehua.

– Ei ole yhtäkään itämaista uskontoa, jossa viaton neitsyt ei synnyttäisi maailmaan jumalaa. Se on sääntö, Berlioz sanoi. – Ja kun kristityt eivät keksineet mitään uutta, he loivat samalla tavalla oman Jeesuksensa, joka ei itse asiassa ole milloinkaan elänyt. Tämä pitäisi ottaa lähtökohdaksi...

Berliozin korkea tenori kaikui autiolla puistokäytävällä, ja Mihail Aleksandrovitšin tunkeutuessa vähä vähältä viidaktoon, jonne vain hyvin sivistynyt ihminen voi niskojaan taittamatta uskaltautua, runoilija sai tietää yhä enemmän mielenkiintoisia ja hyödyllisiä seikkoja sekä egyptiläisten Osiriista, Taivaan ja Maan jalosta jumalasta ja pojasta, että foinikialaisten jumalasta Tammuzista, samoin kuin Mardukista ja vähemmän tunnetusta mutta silti pelottavasta Huitzilopochtlistä, jota Meksikon atsteekit muinoin suuresti kunnioittivat. Ja juuri kun Mihail Aleksandrovitš kertoi runoilijalle, kuinka atsteekit muovailivat taikinasta Huitzilopochtlin hahmon, puistokäytäväl-

le ilmaantui ensimmäinen ihminen.

Jälkeenpäin, kun suoraan sanoen oli jo myöhäistä, eri virastot esitivät yhteenvetojaan tämän henkilön ulkonäöstä, mutta niiden vertailu herättää pakostakin ihmetystä. Niinpä eräässä yhteenvedossa sanotaan, että hän oli lyhytkasvuinen, että hänellä oli kultahampaat ja että hän ontui oikeaa jalkaansa. Toisessa väitetään, että hän oli valtavankookas, että hänellä oli hampaissaan platinakruunut ja että hän ontui vasenta jalkaansa. Kolmannessa todetaan lakonisesti, ettei hänellä ollut mitään erikoistuntomerkkejä. On pakko tunnustaa, ettei yksikään näistä yhteenvedoista kelpaa mihinkään.

Ennen kaikkea kuvailtu ei ontunut kumpaakaan jalkaansa. Kooltaan hän ei myöskään ollut sen paremmin pieni kuin valtavakaan vaan yksinkertaisesti pitkä. Mitä hampaisiin tulee, niin vasemmalla puolella hänellä oli platinakruunuja mutta oikealla puolella kultahampaita. Hänellä oli kallis harmaa puku ja ulkomaiset puvun väriset kengät. Harmaan baskerin hän oli keikarimaisesti vetänyt korvalliselle, kainalossa hän kantoi kävelykeppiä, jonka musta nuppi oli villakoiran pään muotoinen. Hän näytti olevan hieman yli neljäkymmenen. Hänen suunsa oli jollakin tavoin vinossa ja hän oli parraton. Hänen oikea silmänsä oli musta mutta vasen jostakin syystä vihreä. Hänen kulmakarvansa olivat mustat, mutta toinen oli ylempänä toista. Sanalla sanoen: ulkomaalainen.

Kulkiessaan ohi sen penkin, jolla toimittaja ja runoilija istuivat, ulkomaalainen loi heihin viiston katseen, seisahtui ja istahti äkkiä naapuripenkille kahden askelen päähän ystävyksistä.

»Saksalainen...» ajatteli Berlioz. »Englantilainen...» ajatteli Beethoveni. »Kas kun hänen ei ole kuuma noissa hansikkaissaan!»

Mutta ulkomaalainen antoi katseensa kiertää korkeita taloja, jotka neliönä reunustivat lampia, ja siitä saattoi arvata, että hän näki tämän paikan ensi kertaa ja että se kiinnosti häntä. Hänen katseensa pysähtyi yläkerroksiin, joiden ikkunaruudut heijastivat sokaisevasti pirstoutunutta ja Mihail Aleksandrovitšin luota ainiaaksi poistuvaa aurinkoa. Sitten hän katsoi alas sinne, missä ruudut alkoivat iltaa en-

nustaen tummua, syystä tai toisesta hymähti alentuvasti ja siristi silmiään, pani kätensä kepinnupille ja laski leukansa niiden varaan.

– Sinä kuvasit oikein hyvin ja satiirisesti esimerkiksi Jeesuksen, jumalanpojan syntymän, Ivan, mutta jutun ydinhän on siinä, että jo ennen Jeesusta oli syntynyt joukko jumalanpoikia kuten vaikkapa foinikialaisten Adonis, fryygialaisten Attis ja persialaisten Mitra, Berlioz luennoi. – Lyhyesti sanoen, yksikään heistä ei koskaan syntynyt eikä ketään heistä ole milloinkaan ollut olemassa, ei myöskään Jeesusta. Siksi on välttämätöntä, että sinä Jeesuksen syntymän tai vaikkapa itämaan tietäjien tulon asemesta kuvaisit niistä seipitettyjä mielettömiä huhuja. Muuten sinun kertomuksestasi pääsee sellaiseen käsitykseen, että hän todellakin syntyi!

Tässä kohden Bezdomnyi yritti saada häntä kiusaavan nikottelun loppumaan ja pidätti hengitystään, mutta se sai hänet nikottelemaan vieläkin tuskallisemmin ja äänekkäämmin. Juuri silloin myös Berlioz keskeytti puheensa, sillä ulkomaalainen nousi äkkiä ja tuli kirjailijain luo. Nämä katsoivat häntä hämmästyneinä.

– Suokaa anteeksi että näin rohkenen, vaikken olekaan tuttu... Oppineen keskustelunne aihe kiinnostaa minua kuitenkin siinä määrin, että..., tulokas sanoi vierasmaalaisittain korostaen, vaikka lausuikin sanat moitteettomasti. Samalla hän otti kohteliaasti baskerin päästään, eikä ystävyksille jäänyt muuta mahdollisuutta kuin nousta ja kumartaa.

»Ei, kyllä hän on pikemminkin ranskalainen...» ajatteli Berlioz.

»Puolalainen...» ajatteli Bezdomnyi.

Lisättäköön, että runoilijaan ulkomaalainen teki ensi sanoistaan lähtien vastenmielisen vaikutuksen, kun taas Berliozia hän pikemminkin miellytti, tai ei oikeastaan miellyttänyt vaan kuinka sen nyt sanoisi... tavallaan kiinnosti.

- Saanko istuutua? ulkomaalainen kysyi kohteliaasti, ja ystävykset siirrähtivät vaistomaisesti erilleen. Ulkomaalainen pujahti sukkelasti heidän väliinsä ja ryhtyi heti keskusteluun.

– Jollen erehdy, te suvaisitte sanoa, ettei Jeesusta ole ollut olemas-

sa? hän sanoi kääntäen Berlioziin vasemman vihreän silmänsä.

– Kuulitte aivan oikein, Berlioz vastasi kohteliaasti. – Juuri niin minä sanoin.

– Sepä mielenkiintoista! muukalainen huudahti.

»Mitä pirua hän oikein tahtoo?» Bezdomnyi ajatteli synkistyen.

– Ja te olitte samaa mieltä keskustelutoverinne kanssa? tuntematon tiedusteli kääntyen oikealle Bezdomnyihin päin.

– Sataprosenttisesti, vastasi runoilija, joka mielellään ilmaisi ajatuksensa ylenpalttisen koristeellisesti ja kuvaannollisesti.

– Ällistytävää! huudahti kutsumaton keskustelukumppani. Sitten hän jostakin syystä vilkaisi varovaisesti ympärilleen ja ääntään alentaen sanoi: – Anteeksi tunkeiluni, mutta olin ymmärtävinäni, ettette kaiken lisäksi usko edes Jumalaan? Vannon, etten puhu tästä kenellekään! hän lisäsi pelokkaasti katsahtaen.

– Me emme todellakaan usko Jumalaan, Berlioz vastasi hymyillen hienokseltaan ulkomaalaisen turistin pelolle. – Mutta kyllä siitä voi puhua täysin vapaasti.

Ulkomaalainen heittäytyi penkin selustaa vasten ja oikein uteliaisuudesta voihkaisten kysyi:

– Oletteko te ateisteja?

– Kyllä, me olemme ateisteja, Berlioz vastasi hymyillen, mutta Bezdomnyi ajatteli närkästyneenä: »Mitä pirua tuo ulkomaalainen hanhi meihin oikein takertui!»

– Mutta sehän on hienoa! merkillinen ulkomaalainen huudahti ja käänteli päätään katsoen vuoroon kumpaankin kirjailijaan.

– Ei meidän maassamme kukaan ihmettele ateismia, Berlioz sanoi diplomaattisen kohteliaasti. – Suurin osa väestöstämme on jo ajat sitten tietoisesti lakannut uskomasta satuihin Jumalasta.

Silloin ulkomaalainen nousi ja puristi hämmästyneen toimittajan kättä sanoen:

– Sallikaa minun kiittää teitä koko sydämeistäni!

– Miksi te häntä kiitätte? Bezdomnyi tiedusteli silmiään räpytel-len.

– Tärkeästä tiedosta, joka minua matkailijana kiinnostaa tavattomasti, ulkomaalainen selitti ja kohotti sormeaan merkitsevästi.

Tärkeä tieto oli nähtävästi tehnyt matkailijaan todella voimakkaan vaikutuksen, sillä hän vilkuili pelokkaasti taloja ikään kuin peiläten näkevänsä siellä joka ikkunassa ateistin.

»Ei, englantilainen hän ei ole», Berlioz ajatteli, ja Bezdomnyi puolestaan tuumi: »Missähän hän on oppinut puhumaan noin hyvin venäjää, se minua kiinnostaa eniten!» Ja jälleen hän rypisti otsaansa.

– Mutta saisinko kysyä, mitä mieltä olette niistä todistuksista, joita meillä on Jumalan olemassaolosta? Niitähän on tunnetusti viisi kappaletta, ulkomaalainen alkoi taas puhua vietettyään hetken omissa leivottomissa ajatuksissaan.

– Valitettavasti yksikään noista todistuksista ei ole minkään arvoisen, ja ihmiskunta on ajat sitten siirtänyt ne arkistoon, Berlioz vastasi pahoitellen. – Myöntäkää toki, ettei järjen alueelta voi löytyä mitään todisteita Jumalan olemassaolosta.

– Bravo! muukalainen huudahti. – Bravo! Te toistitte täydellisesti rauhattoman Immanuel-ukon ajatuksen tästä asiasta. Mutta tiedätekö, mikä oli erikoista: hän jauhoi murskaksi kaikki viisi todistusta, mutta sitten ikään kuin itselleen pilkaksi keksi oman kuudennen todistuksensa.

– Kantin todistus ei myöskään ole kovin vakuuttava, väitti sivistynyt toimittaja vastaan hienoisesti hymyillen. – Ja Schillerkin sanoi, että Kantin järkeilyt tästä kysymyksestä saattavat tyydyttää vain orjia, ja Strauss suorastaan nauroi mokomalle todistukselle.

Berlioz puhui ja puhuessaan ajatteli: »Kuka ihmeessä hän on? Ja miksi hän puhuu niin hyvin venäjää?»

– Se Kant pitäisi niistä todistuksistaan teljetä pariaksi kolmeksi vuodeksi Solovetskiin! murahti Ivan Nikolajevits yllättäen.

– Ivan! Berlioz supatti hämmentyneenä.

Mutta ehdotus Kantin telkeämisestä Solovetskiin ei ollenkaan ällistyttänyt ulkomaalaista vaan sai hänet suorastaan riemuihinsa.

– Juuri niin, juuri niin, hän huusi, ja hänen vasen eli Berliozin

Saatana saapuu Moskovaan on venäläisen kirjallisuuden sapekkaimpia satiireita. Mustan komiikan mestariteoksessa Pimeyden Ruhtinaan vierailu 1930-luvun Moskovassa rinnastuu vaikeuksiin joutuneen neuvostokirjailijan ja hänen rakastettunsa lyyriseen rakkaustarinaan sekä Pontius Pilatuksen ja Jeesuksen välienselvittelyyn kahdentuhannen vuoden takaisessa Jerusalemissa. Mihail Bulgakovin pääteos oli Neuvostoliitossa kielletty kirja miltei kolmekymmentä vuotta. Sen riehakas fantasia ja salakavala huumori ovat edelleen vertaansa vailla.

TEOKSEN ON SUOMENTANUT ULLA-LIISA HEINO.

SUOMENNOKSEN ON TARKISTANUT VAPPU ORLOV.

KANNEN MAALAUUS Olga Vladimirovna Rozanova (1886–1918), *Bureau (Writing Desk)*, 1916 | Öljyväri | State Russian Museum, St. Petersburg, Russia | The Bridgeman Art Library • SARJA-ASU: Ville Laihonon | KANSI: Eija Kuusela

www.wsoy.fi

84.2

ISBN 978-951-0-51633-1